

III. TÚLSZERVEZETTSÉG

Mint rámutattam, a *Szép új világ* lidércnyomásához vezető legrövidebb és legkényelmesebb út az emberek számának egyre gyorsabb növekedésén át vezet – ma 2,8 milliárd, az ezredfordulóra pedig már öt és fél milliárd ember, akiknek többsége az anarchia és a totalitárius diktatúra között választhat. Ám a rendelkezésre álló erőforrásokat terhelő tömeg nyomása nem az egyedüli olyan erő, amely a diktatúra felé terel bennünket. A szabadság e vak biológiai ellensége épp azoknak a műszaki vívmányoknak a mérhetetlenül hatalmas erőivel áll szövetségben, amelyekre oly büszkék vagyunk. Hozzá kell tennünk, hogy ezekre okkal vagyunk büszkék, mivel e vívmányok a zsenialitás és a kitartó, szorgos munka, logika, képzelőerő és önmegtartóztatás, egyszóval azon erkölcsi és intellektuális erények gyümölcsei, amelyek iránt nem is érezhetünk mást, mint csodálatot. Ám a Dolgok Természete olyan, hogy ezen a világon senki sem kap semmit ingyen. Fizetnünk kellett ezekért a csodálatraméltó és elképesztő vívmányokért. Mi több, akárcsak a hitelre vett tavalyi mosógépért, valójában még az idén is fizetünk értük, és minden részlet magasabb, mint az előző. Számos történész, szociológus és pszichológus írt már kimerítően és aggodalmasan arról az árról, amelyet a Nyugatnak a műszaki fejlődésért fizetnie kellett és kell még napjainkban is.

Rámutatnak például arra, hogy aligha számíthatunk a demokrácia virágzására olyan társadalmakban, ahol egyre inkább összpontosul és központosul a politikai és gazdasági hatalom. Ám éppen a technológia fejlődése vezetett az efféle hatalmi koncentrációhoz és centralizációhoz, és a folyamat még ma is tart. Ahogy a tömegtermelés gépezete egyre olajozottabban működik, hajlamos mind bonyolultabbá és drágábbá válni, ennél fogva a korlátozott eszközökkel rendelkező vállalkozó szellemű ember számára egyre kevésbé elérhető. A tömegtermelés ezenfelül nem működhet tömeges elosztás nélkül, a tömeges elosztás azonban olyan problémákat vet fel, amelyeket csakis a legnagyobb termelők képesek kielégítően megoldani. A tömegtermelés és tömegelosztás világában a Kisember – elegendő működő tőke hiányában – súlyos hátránnyal indul. A Nagyemberrel versengve elveszíti pénzét, s végül önálló termelői egzisztenciáját is: a Nagyember felfalja. A Kisemberek háttérbe szorulásával egyre kevesebb ember egyre több gazdasági hatalommal rendelkezik. Parancsuralmi rendszerekben a gyorsan fejlődő technológia és a Kis Üzlet ebből eredő tönkremenetele révén megvalósuló Nagy Üzlet állami ellenőrzés alatt van, azaz pártfunkcionáriusok és katonák, rendőrök és közalkalmazottak kis csoportjának kezében, akik végrehajtják a kapott parancsokat. Az Egyesült Államokéhoz hasonló kapitalista demokráciákban ez a hatalom a C. Wright Mills professzor által „hatalmi elit”-nek nevezett csoport kezében összpontosul. Ez a hatalmi elit közvetlenül az ország munkaerejének millióit alkalmazza gyáraiban, irodáiban és üzleteiben, további milliókat irányít közvetten, amikor pénzt kölcsönöz nekik,

hogy a termékeit vásárolják, és a tömegkommunikációs eszközök birtoklása révén úgyszólván mindenkinek a gondolkodását, érzéseit és tetteit befolyásolja. Winston Churchill szavait parodizálva elmondhatjuk, hogy soha nem manipulált ilyen kevés ember ilyen sokat. Igen távol állunk Jefferson szabad társadalomról kialakított eszményétől, melyben autonóm egységek – „a választókerületek alapvető köztársaságai, a megyei köztársaságok, az állami köztársaságok és a hatóságok szintjeit kitevő Unió köztársaságai” – a hierarchia alkotóelemei.

Láthatjuk tehát, hogy a modern technológia a gazdasági és politikai hatalom koncentrációjához, valamint a Nagy Üzlet és Nagy Kormány által – a totalitárius államokban könyörtelenül, a demokráciákban kesztyűs kézzel és feltűnésmentesen – ellenőrzött és irányított társadalom kialakulásához vezet. Ám a társadalmak egyének összességei, s csak annyiban működőképesek, amennyiben segítségére vannak az egyének abban, hogy képességeit kibontakoztassa és boldog, gyümölcsöző életet éljen. Milyen hatással voltak az elmúlt évek technológiai vívmányai az egyénre? Íme dr. Erich Fromm filozófus-pszichiáter válasza erre a kérdésre:

„Napjainkban a nyugati társadalom az elért anyagi, intellektuális és politikai fejlődés ellenére egyre kevésbé járul hozzá a mentális egészség megőrzéséhez, és mindinkább aláássa az egyén belső biztonságerzetét, boldogságát, józan gondolkodását s azt a képességét, hogy szeretni tudjon; akarat nélküli bábbá teszi, aki emberi kudarcáért súlyosbodó mentális betegséggel, valamint eszeveszett munkamánia és úgynevezett élvezet mögé rejtett kétségbeeséssel fizet.”

Ez a „súlyosbodó mentális betegség” idegi tünetekben nyilvánulhat meg. Ezek az elkésérítő tünetek könnyen észrevehetőek. Ámde „örizkedjünk attól – int dr. Fromm –, hogy a mentálhigiénéiát a tünetek megelőzéseként definiáljuk. A tünetek önmagukban még nem ellenségeink, mert ahol tünet jelentkezik, ott konfliktus van, és a konfliktus mindig arra mutat, hogy még küzdenek a beilleszkedést és boldogságot hajszólo életerők.” A mentális betegség valóban reménytelen áldozata az, aki nagyon is normálisnak látszik. „Sokuk azért normális, mert életmódunkhoz olyan jól alkalmazkodtak, mert emberi hangjuk életük olyan korai szakaszában némult el, hogy még csak nem is küszködnek vagy szenvednek úgy, ahogy egy neurotikus egyén.” A szó szoros értelmében nem normálisak, csak a mélységesen abnormális társadalomhoz viszonyítva azok. Mentális betegségük fokmérője éppen az abnormális társadalomba való tökéletes beilleszkedés. Az abnormálisan normális emberek milliói, akik egy olyan társadalomban élnek, amelyhez – ha teljes értékű emberi lények lennének – nem lenne szabad alkalmazkodniuk, csendben még csüggnek „az egyéniség illúzióján”, pedig valójában már nagymértékben elvesztették egyéni jellegüket. Behódolásuk valamiféle egyformasággá válik. Csakhogy az „egyformaság és a szabadság összeegyeztethetetlen fogalmak. Akárcsak az egyformaság és a mentális egészség... Az ember nem lehet akarat nélküli báb, és ha mégis azzá válik, az mentális egészségének alapját teszi tönkre”.

Az evolúció során a természet mindent elkövetett, hogy egy adott egyén ne hasonlítson egyetlen más egyénre sem. Fajtánk szaporításakor az apai gé-

nek az anyaiakkal kerülnek kapcsolatba. Ezeket az örökletes tényezőket szinte végtelen számú módon kombinálhatjuk. Mindegyikünk egyedi – fizikálisan és mentálisan is. Bármely kultúra, amely az eredményesség érdekében, netán valamilyen politikai vagy vallási dogma nevében szabványosítani akarja az emberi egyéniséget, az ember biológiai természete elleni merényletet követ el.

A tudományt a sokféleség egységgé redukálásaként határozhatjuk meg. A természet végtelenül sokféle jelenségeire keres ugyanis magyarázatot, miközben nem vesz tudomást az egyéni események egyediségéről, csupán arra összpontosít, ami közös bennük, végül pedig elvonatkoztat, valamiféle „törvényt” alkot, amelynek jegyében értelmezhetővé válnak és eredményesen foglalkozni lehet velük. Vegyük például a fáról leeső almát és az égen haladó Holdat. Ezeket az emberek már időtlen idők óta látják. Akárcsak Gert-rude Stein, meggyőződéssel vallották, hogy egy alma az egy alma, míg a Hold az a Hold. Isaac Newton lett végül az, aki észrevette a közös vonást ezekben az egymástól eltérő jelenségekben, és megfogalmazta a gravitáció elméletét, amelynek jegyében az almák bizonyos viselkedését, az égitestek viselkedését és voltaképp a fizikai világ minden más objektumára jellemző viselkedést egyetlen elméleti rendszerrel meg lehet magyarázni és le lehet írni. Hasonló szellemben a művész a külvilág és önnön képzelete megszámlálhatatlan sokféleségéből és egyediségéből kiindulva térbeli, irodalmi vagy zenei sémák rendezett rendszerén belül értelemmel ruházza fel azokat. A vágy, hogy rendszert vigyünk a rendszertelenségbe, harmóniává változtassuk a diszharmóniát és egységgé

kovácsoljuk a sokféleséget, valamiféle intellektuális ösztön, az elme elsődleges és sarkalatos késztetése. A tudomány, művészet és filozófia berkeiben annak a hatása, amit „Rend utáni vágy”-nak is nevezhetek, jobbára jótékony hatású. Igaz, a Rend utáni vágy számos alkalommal elégtelen bizonyítékra alapozott elhamarkodott szintézist eredményezett, a metafizika és a teológia abszurd rendszerét, a valóságérzet és a közvetlen tapasztalás tényeivel kapcsolatos jelképek és elvonatkoztatások pedáns tévedését hozta létre. Ám ezek a tévedések – bármily sajnálatosak voltak is – nem sok kárt okoztak, közvetlenül legalábbis, bár olykor előfordulhat, hogy egy rossz filozófiai rendszer közvetetten ártalmassá válik, ha esztelen és ember-telen tettek igazolására használják fel. A Rend utáni vágy igazán csak a társadalmi szférában, a politika és a gazdaság terén válik veszélyessé.

E téren az irányíthatatlan sokféleség érthető egységgé való elméleti lefokozása, az emberi sokszínűség emberi egyformasággá, a szabadságnak szolgasággá történő gyakorlati lezüllesztése folyik. A politikában a totális diktatúra egy teljesen kifejlődött tudományos elméletnek vagy filozófiai rendszernek felel meg. A közgazdaságtudományban egy csodálatosan megkomponált művészeti alkotásnak egy olajozottan működő gyár felel meg, amelyben a munkások tökéletesen alkalmazkodnak a gépekhez. A Rend iránti vágy zsarnokká teszi azokat, akik csupán a rendetlenség felszámolására törekszenek. A rend szépségével indokolják az önkényuralmat.

Elengedhetetlen a szervezettség, mivel a szabadság csakis a szabadon együttműködő egyének önszabályozó közösségén belül valósul meg és nyer értelmet.